

למה לקח ל"רכבת" כל כך הרבה זמן להגיע?

כיצד ייקרא לסוסי ההשכלה המהירים? לעזרת בן יהודה נחלצו החמרת והגמלת

אילון גלעד 04.04.2014 13:45

בתום מסע של 10 שעות ו-20 דקות נכנסה הרכבת לתחנתה במושבה הגרמנית בירושלים. באחד הקרונות ישב נרגש אליעזר בן-יהודה בן ה-35 ובידיו פנקס שבו רשם כל פרט מרשמי הנסיעה ההיסטורית שעליה ידווח לקוראיו.

"ביום השני לשבוע הזה, ה' תשרי, חונכה מסילת הברזל מיפו לירושלם, ונמסרה לתשמיש הקהל. ותשמח ירושלם, וכל תושביה שמחו וששו", דיווח לקוראי "החבצלת" שלושה ימים אחרי הנסיעה ב-29 בספטמבר 1892. כפי שנראה, בציטוט אין בן-יהודה משתמש במילה רכבת, שטרם חודשה. במקומה הוא משתמש בתרגום ששאל מהמילה הגרמנית Eisenbahn - "מסילת ברזל".

למחרת, בגיליון יום השישי של העיתון "האור", מסר בן-יהודה לקוראיו בפירוט את רשמיו מן הנסיעה ובדיווח זה הבחין בין המערכת הכוללת את המסילות, הקרונות והקטר - שאותה כינה "מסילת ברזל" או בקיצור "המסילה" - לבין המכונה המושכת את הקרונות, בפיו קטר אך בכתבה של בן-יהודה "קיטור". "האח מה נעימה היא ההשכלה! כי יצרה קיטור, לא אוסיף עוד ללכת בסוסי עגלונים כי אם בסוסי ההשכלה".

חברו של בן-יהודה, המחנך הירושלמי דוד ילין, כתב לבן-יהודה כי לא נאה בעיניו המילה קיטור לעניין זה והציע במקומה חלופה. "לפלא בעיני כי כבודו משתמש במילה 'קיטור' למכונת מרכבות מסלת הברזל, והשם אמנם הונח רק על עשן העולה משריפת חומרים העשויים לשריפה, או האד העולה מרתיחת חומרים נזלים, לא על המכונה המעלה אותו. טוב מזה עושה הערבי בהשתמשו במלת 'קטאר', אשר תהיה בעברית במשקל 'קֶטָר', והשם הזה הוא נכון יותר גם בעברית למכונה המרבה להעלות קיטור. מקוה הנני כי יודה לדברי וישנה משקל המילה הזאת בעיתוננו".

בן־יהודה פירסם את מכתבו בעיתונו "הצבי" ב-16 בדצמבר, נר שלישי של חנוכה, והוסיף את הערותיו. "אנו מסכימים לגמרה לדברי האדון ילין. אך אנו השתמשנו עד כה בהמילה קיטור, גם בהשאלה, גם לקיבוץ העגלות הנמשכות בכוח המכונה, יען לא מצאנו לזה שם אחר, אף כי ידענו שאין השם הזה עולה יפה".

בהמשך, לאחר שכתב מדוע לדעתו המילה "מסע" ששימשה לצורך תיאור רכבת בעיתונים אחרים אינה מתאימה, פנה בן־יהודה למילה הערבית "קטאר" שאותה הגדיר "עצמים רבים הקשורים זה בזה כמו שרשרת ארוכה", והסביר כיצד משמעות המילה התרחבה לכלול גם את הרכבת: "נמשל גמלים הקשורות זו בזו, ומזה גם על העגלות הקשורות זו בזו ההולכות על מסילת הברזל. יען גם בעברית יש להפעל קטר משמעות קשר, סמכנו להשתמש בזה גם בלשוננו, אך באמת בהשם הזה נוכל להשתמש רק להמכונה, ובמשקל 'קִטָר', כדעת האדון ילין, ולחבור העגלות אין לנו שם מדויק".

ענה שהיה לבן־יהודה מילה למכונה - קטר. הוא פנה לחדש מילה למערכת כולה. את הרעיון הוא קיבל מחברו הרב יחיאל מיכל פינס שהציע ליצור, על פי המשקל של המילים התלמודיים חֲמֻרָת וְגִמְלָת, שהוראתם שיירה של חמורים וגמלים בהתאמה, את המילה "עֲגָלָת", כלומר שיירה של עגלות. אך מילה זאת לא צילצלה טוב באוזנו של בן יהודה ובמקומה הוא הציע לקהל דוברי העברית רִכְבָּת, כלומר, שיירה של רכבים. ואכן מאז כך אנחנו קוראים לאמצעי תחבורה זה.